

Йоаннис Каминис

СИМВОЛИКАТА НА ЧИСЛАТА В ТВОРБИТЕ

на Евагрий Понтийски

Abstract: Ioannis Kaminis, *Symbolic of the Numbers in the Works of Evagrius of Pontus*.

Evagrius Ponticus is not only one of the most famous Christian theologians who wrote on Christian asceticism and spirituality, but also one of the most educated scholars of Late Antiquity. This gives him the opportunity to present the meaning of prayer and his ascetical teaching in various ways based on numerical symbolism. Undoubtedly, this kind of symbolism has its origins in ancient Greek philosophy while Christian thinkers used it and adapted it to Christian teaching. An example of this is the book of Revelation of St. John the Theologian and also his Gospel where we can detect the symbolical meaning of numbers and hours. Evagrius Ponticus used and developed this tradition, something which is evident in his work Chapters on Prayer and is also confirmed by new research on his work as a whole.

Keywords: *Evagrius Ponticus, Asceticism, Christian monasticism, Late Antiquity, Symbolism, Numbers, Patristics, Church History*

1. *Символиката на числата в античния свят и в Християнството*

Числата са широко използвани в древността за символизиране на действителността и за да представят структурата на различните богословски и философски системи. Ранните християнски автори възприемат тази практика, въпреки че възникват спорове и противоречия между тях за начина, по който трябва да се използва символиката на числата. В края на II в. възникват различни християнски движения, които се занимават с питагорейската символика на числата, за да представят своите идеи относно Бога. Забележителни са различните учения на валентинианите и другите гностици, с които полемизират автори като св. Иринеи Лионски и Климент Александрийски. Св. Иринеи критикува валентианианите директно, докато

Климент Александрийски използва собствената си система за символика на числата, за да представи подходящия начин на числовата символика срещу погрешния – на гностиците¹.

Несъмнено числата са сред най-старите и най-важните символи в древността. От трикракото столче на делфийския оракул, до двадесетте и четири книги на Илиада, от питагорейския тетрактис до сто петдесетте и три риби в Евангелието според Йоан и седемте печата в Откровението, очевидно е, че християните използват числата, за да се представи символично чрез тях небесния и земния свят. Правилната роля на символиката на числата започва да се обсъжда между християните в края на II и през целия III в., когато някои християнски автори започват да използват числата в богословието по различни начини. Още повече, начинът, по който може да се приложи аритметиката към богословието и тълкуването на Свещ. Писание е важен въпрос за тези писатели, тъй като числата образуват мрежата, върху която се организира целият свят².

Платон в диалога Тимей споменава, че числото е причината за световната хармония и произвеждането на всичко³. Аристотел твърди в Метафизика, че питагорейците наричат числата видови – εἰδητικοῦς, понеже имат значение, което съставлява вида – εἶδος, отнасящо се до качеството, а не само до количеството на съществата⁴. По същия начин и у Плутарх често се споменават числа; според него причината на числото е божествена, защото всичко започва от единицата (μονάς), докато двойката е съперник на единицата като нача-

¹ Повече за тази тема вж. Joel Kalvesmaki, „Formation of the Early Christian Theology of Arithmetic Number Symbolism in the Late Second and Early Third Century“, докторска теза в The Catholic University of America, 2006 (AAT3214679), 10-79.

² Тук трябва да добавим, че питагорейците са смятали, че светът се състои от числа. Никога не е било напълно ясно как може да се обясни тази теория. Интересно е, че днес теоретичните физици твърдят, че когато анализираме материята до края, това, което остава са числата и математичните уравнения като физически константи. Вж. Andrew Gregory, „The Pythagoreans: number and numerology“, в *Mathematicians & their Gods*, ed. Smezana Lawrence & Mark McCartney, (Oxford: Oxford University Press, 2015): 21-50.

³ Πλάτων, *Τίμαιος* 53b,5-6.

⁴ В Метафизика Аристотел се занимава с отличителните качества на числата и също пише за ученията на питагорейците и критикува мненията на Платон относно числата. Aristotel, *Metaphysics XVII*, transl. Hugh Tredennick, LOEB, Cambridge MA: Harvard University Press, 1935, 70.

лото на четните числа¹. Освен това, впечатляващо е и обяснението на Плутарх относно петицата, като я тълкува като брак, сравнявайки тройката на Озирис, Изиди и Хор на правоъгълния тригълник на три, четири и пет страни. Ортогоналната страна се идентифицира с мъжкия пол, базата с дължина четири – с женския пол, а хипотенузата символизира тяхното потомство. Озирис се определя като началото (ἀρχή), Изиди е вместилището (ὑποδοχή), а Хор е завършекът (ἀποτέλεσμα). Допълнително, три (Озирис), който е първото нечетно число, е съвършено, четири (Изиди) е квадрат със страни на първото четно число – две; и Хор се оприличава и на двете родители отца (три) и майка (два). В тази алегория числото пет символизира брачния съюз и съвършеното потомство и този съюз².

В друго произведение на Плутарх „За Е в Делфи“ (Περὶ τοῦ Ε ἐν Δελφοῖς), буквата епсилон, която е петата буква в гръцката азбука, се идентифицира с числото пет. Някои от качествата на това число според Плутарх са: то е сумата на първото четно и първото нечетно число; когато се добавя или се умножава със себе си, резултатът е пак едно число, съдържащо числото пет. По тази причина това число се нарича и природа (φύσις), защото по същия начин и природата, която получава например семето на житото, тя произвежда пак жито. Съответно с това, пет са сетивата (зрение, слух, обоняние, вкус, осезание), които се отнасят до петте елементя на сътворението (земя, въздух, вода, огън и ефир), до петте хармонии на музиката (лидийска, фригийска, йастиска, дорийска, еолийска), до петте дяля на душата (хранителния, сетивния, желателния, гневливия, разумния), до петте родя на живите (богове, бесове, герои, човеци, животни) и до петте най-съвършени схеми (пирамида, куб, осмостенник, двадесетостенник, дванадесетостенник³).

Филон Александрийски също тълкува алегорично числата в произведението си *За сътворението на света според Моисей* (Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας). Той споменава, че числото шест, което се от-

¹ Πλούταρχος, *Ἠθικά Αἴτια Ῥωμαϊκά καὶ Ἑλληνικά*, 270A7-B2. καὶ ὅλως ἀριθμὸς τις ὁ χρόνος, ἀριθμοῦ δὲ θεῖον ἢ ἀρχή-μονὰς γάρ ἐστιν ἢ δὲ μετ' αὐτὴν δυὰς ἀντίπαλος τῇ ἀρχῇ καὶ ἀρτίων πρώτη. τὸ δ' ἄρτιον ἐνδεὲς καὶ ἀτελὲς καὶ ἀόριστον, ὥσπερ αὐτὸ περιττὸν ὄρισταί καὶ περαίνει καὶ τέλειόν ἐστι.

² Joel Kalvesmaki, op. cit., 323.

³ Πλούταρχος, *Περὶ τοῦ ΕΙ ἐν Δελφοῖς*, ed. Σταύρος Γκιργκένης, Αθήνα: Ζήτηρος, 2006, 387E-391D 298-322.

нася до сътворението на света, се смята за съвършено, освен това в същото произведение Филон обсъжда значението на числото седем. Интересно е, че Климент Александрийски нарича Филон питагореец в произведението си *Стромати*. Според David Runia това прилагателно име е неочаквано и очевидно причината е интересът на Филон към питагорейството и символиката на числата, която заема важно място в неговата екзегеза на Библията. Освен това, Филон е писал и едно произведение относно числата, което е загубено¹.

Старогръцката нумерология започва да се развива в I или II в.; до IV в. е вече толкова забележима, че Ямблих споменава, че гадаенето чрез числа е по-чисто, по-божествено и по-подходящо в сравнение със гадаене чрез вътрешностите на жертвените животни. Произведението на св. Иполит Римски *Опровержение на всички ереси* е още един ранен текст, който споменава за нумерология и тази част от него се намира в няколко византийски ръкописа². Освен това, на Ямблих се приписва и едно произведение, отнасящо се до богословието на аритметиката (Θεολογούμενα ἀριθμητικά), но най-вероятно авторът на този трактат да не е самият Ямблих. Всъщност, това произведение е компилация от други трактати. Много части са взети от произведението на Никомах Гераски *Въведение в аритметика* (Ἀριθμητικὴ Εἰσαγωγή) и от произведението на епископ Анатолий Лаодикийски *За десетицата и за числата в нея* (Περὶ δεκάδος καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῆς ἀριθμῶν)³.

Безспорно, най-ексцентричното приложение на числата е практиката на изопсефия или гематрия⁴. Първата може да се определи като практика, с която всяка буква от азбуката съответства на определено число. Букви, думи или цели изречения се съставят или се интерпретират в основата на сумата от числовите стойности на техните букви. Въпреки че съществуват много системи на изопсе-

¹ David T. Runia, „Why Does Clement of Alexandria Call Philo “The Pythagorean”?“, *Vigiliae Christianae* 49 (1995).

² Joel Kalvesmaki, op. cit., 343.

³ Robin Waterfield, transl., *The Theology of Arithmetic*, (Kairos MI: Phanes Press, 1988) 23; Nicomachus Gerasinus, *Pythagorei Introductionis arithmeticae*, ed. Ricardus Hoche (Lipsia: Aedibus B.G Teubner). За Анатолий Лаодикийски вж. Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, т. В', Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1991, 914-915.

⁴ Най-изчерпателното изследване на този феномен до днес се намира в книгата на Franz Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie*, Berlin: B.G Teubner, 1925.

фия, по-голямата част се появяват в кабалистичната литература през развитото Средновековие и модерния период. През късната античност съществува само една система на изопсефия, която се развива в гръцки език и дава основата за подобни системи на еврейски и арамейски. В гръцката изопсефия всяка от двадесете и четири букви на гръцката азбука заедно с трите архаични букви съответстват на различни числа¹:

α	1	ι	10	Ϟ	100
β	2	κ	20	σ	200
γ	3	λ	30	τ	300
δ	4	μ	40	υ	400
ε	5	ν	50	φ	500
ς	6	ξ	60	χ	600
ζ	7	ο	70	ψ	700
η	8	π	80	ω	800
θ	9	ρ	90	Ϡ	900

Най-важното е, че според тази система, всяка гръцка дума може да се чете като поредица от числа. Например думата κόσμος, която означава вселена и световен ред, съответства с числото 600 защото: Κ=20 Ο=70 Σ=200 Μ=40 Ο=70 Σ=200. Последователно числовата стойност на κόσμος потвърждава подредеността на Вселената².

Според Kieren Barry християните през Късната античност широко използват изопсефията във всичките ѝ форми и освен това те са в голяма част отговорни за усъвършенстването, развитието и разпространяването на тази практика. Доста примери на изопсефия и буквен символизъм са запазени в гръцки и коптски християнски съчинения, медальони и молитвени формули³. Даже Frederick Bligh Bond и Thomas Simcox Lea твърдят, че Новият Завет използва обширно и умишлено изопсефията и свещената геометрия, които представят част от езотеричните учения на християнството⁴. Двамата автори изброяват около 500 фрази със числова стойност 2368, което съот-

¹ Таблицата е взета от дисертацията на Joel Kalvesmaki, op. cit., 326.

² Robin Waterfield, transl., *The Theology of Arithmetic*, 79-80.

³ Вж. Kieren Barry, *The Greek Quabalah: Alphabetic Mysticism and Numerology in the Ancient World*, York Beach, Maine: Samuel Weiser, 1999.

⁴ S. Lea and B. Bond, *The Apostolic Gnosis*, Orpington, Kent: RILKO, 1979, 23.

ветства с името на Исус Христос (Ἰησοῦς Χριστός), стремяйки да покажат, че книгите на Новия Завет са написани по-такъв начин, който включва езотерично знание, скрито на гръцки език. Въпреки това, по-съвременни изследвания от John Mitchell и David Fideler показват, че тези интерпретации не са нищо освен поредици от математически съвпадения¹. Следователно, това означава, че такива интерпретации не могат бъдат достоверни. Според мен те са дори умишлено пресилени.

Въпреки това, съществуват доказателства, които показват, че ранните християни занимават с изопсефия. Например, в Посланието на ап. Варнава 318 обрязани мъже от дома на Авраам се интерпретират чрез изопсефия с разпнатия на кръст Христос². Освен това често тези, които се занимават с изопсефия, са гностици. Според св. Ириней Лионски гностикът Валентин интерпретира името Исус като съответстващо на числото 888³. Естествено, най-известният пример за християнската изопсефия, който е обект на много коментари и интерпретации, е числото на звяра (χξς'), който се появява в Откровение 13:18.

Въпреки че не е широко известно, съществуват разни откровения и апокалипсиси (ἀποκάλυψις) в тогавашната литература, писа-

¹ John Mitchell, *City of Revelation: On the proportions and Symbolic numbers of the cosmic temple*, London: Garnstone Press, 1972; David R. Fideler, *Jesus Christ Sun of God: Ancient Cosmology and Early Christian Symbolism*, Wheaton, IL: Quest Books, 1993, 72-80.

² „Понеже е казано, че Авраам обрязал 10 и 8 и 300 мъже от своя дом. Какво тогава е било знанието, дадено му чрез това? Научете първо 18 и след това 3000. 10 и 8 са обозначени по следния начин – 10 е I и 8 е H. Имате (инициалите) на името на Исус. И понеже кръста бил израз на благодатта (на нашето изкупление), чрез буквата T той също така казва 3000. Той обозначава следователно Исус чрез две букви и кръста чрез една. Това знае Този, Който е поставил в нас присадения дар на Своето учение. Никой не е получавал по-превъзходно познание от това, но аз зная, че вие сте достойни. Еπιστολή Καθολική τοῦ Ἁγίου Βαρνάβα τοῦ Ἀποστόλου (PG 2, 752).

³ Εἰρηναῖος Ἐπίσκοπος Λουγδούνου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, PG 7, 616-617: Τὸ γὰρ Ἰησοῦ ὄνομα, κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμὸν, ὡς ἔστιν οὐδοηκονταοκτώ. Ἐχει σαφῶς καὶ τὴν ὑπερουράνιον τοῦ η καὶ τοῦ σ κατ' αὐτοὺς γένεσιν. Διὸ καὶ τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλήνων ἔχειν μονάδας ὀκτώ, καὶ δεκάδας ὀκτώ καὶ ἑκατοντάδας ὀκτώ, καὶ τὴν ὀκτακοσίων οὐδοηκονταοκτῶ ψῆφον ἔπειτα δεῖκνύοντα, τουτέστι τὸ ε ι η τὸν ἐκ πάντων συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν. Καὶ διὰ τοῦ Ἄλφα καὶ Ω ὀνομάζεσθαι αὐτὸν, τὴν ἐκ πάντων γένεσιν σημαίνοντα.

ни от евреи като отговор срещу разпространението на елинистическата култура и след това като реакция срещу римляните. Запазени са петнадесет такива произведения от 250 г. пр. Хр. до 150 г.¹

Съвременните учени твърдят, че Откровението трябва да се разглежда в контекста на конфликта между християните и Римската империя. Римската държава по това време популяризира религията на държавата и очаква от всички хора, които се намират в пределите на империята, да уважават култа към императора като божествен човек. Докато римляните не изискват такова нещо от евреите, защото те принадлежат към древна монотеистична религия, християните не са освободени от това изискване. Следователно конфликтът между римската империя и християните е бил неизбежен. Докато християните чувстват, че нарушават вярата към Христос, когато трябва да се покланят на римските богове, римляните виждат в този отказ да почитат боговете, атеизъм, липса на патриотизъм и неразумна упоритост. Точно в такъв контекст св. Йоан Богослов пише книга Откровение. Той предупреждава християните, че ще бъдат преследвани. Авторът очаква този конфликт да бъде решен със завръщането на Христос и унищожаването на Римската империя².

Днес е широко прието от повечето изследователи на апокалиптичната литература – въпреки че съществуват и много други интерпретации – че числото 666 се отнася до римския император Нерон. Всъщност такава интерпретация следва модела на предишната апокалиптична литература като при Даниил в Стария Завет, където звярът безспорно се идентифицира с гръцкия владетел на Сирия Антиох IV Епифан, който започва да преследва евреите през 167 г. пр. Хр. и предизвиква въстанието на макавеите³. Освен това, съществува и още една аналогия с Александър Велики. Той до днес бива представян по земите на древната Персийска империя като свръхестествена дяволска фигура с два рога. Следователно не е изненадващо, потиснически владетели като Антиох и Нерон да са били описвани по та-

¹ Bernard McGinn, *Antichrist*, New York NY: Harper Collins, 1994, 11-12.

² Delbert Burkett, *An Introduction to the New Testament and the Origins of Christianity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 497-519; Elaine Pagels, *Revelations: Visions, Prophecy & Politics in the Book of Revelation*, London: Viking, 2012.

³ Bernard McGinn, *Antichrist*, 14.

къв начин в легендите на покорените евреи¹.

Изопсефията на числото 666 се основава на еврейската гематрия, където името на Нерон става NRUN QSR и съответства на число 666. Освен това, името Нерон Цезар (ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ) като се добавят буквите дава числото 1332 (666+666). Разбира се, 666 числото на звяра е ясно противоположно на числото на името Иисус – 888. Можем да твърдим, че такава символика на числата съществува и в Евангелието според св. ев. Йоан, даже ще видим по-нататък, че Евагрий Понтийски споменава числото 153, което се появява там. Същност в това Евангелие съществува една ясна символика на числата и часовете, която дава възможност за разнообразни алегорични тълкувания².

2. Символиката на числата в творчеството на Евагрий Понтийски

Евагрий Понтийски, роден в християнското семейство вероятно през 345 г. в град Ибора в провинция на Хеленопонтос, има възможност да се запознае със св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и св. Григорий Нисийски. Това, което знаем за образованието на Евагрий, е, че св. Григорий Богослов описва остроумието на младия Евагрий и невероятното му красноречие. Образованието, което получава той като млад, включва риторика, философия, математика, медицина и астрономия³. Освен това знаем, че по времето, когато Евагрий се запознава със св. Василий Велики и св. Григорий Богослов, те двамата се занимават със съставянето на антология, съдържаща откъси от произведения на Ориген. Евагрий е също повлиян от Ориген и алегоричния метод на тълкуване на Свещ. Писание.

Несъмнено образованието на Евагрий Понтийски е било доста широко и можем да предположим, че той е последвал пътя на класическото образование, който би могъл да продължава тогава за две десетилетия. Във основа на това предположение Евагрий вероятно е бил в Неокесария от 352/3 г. и може би до 373 г. Писмото на св. Григо-

¹ Kieren Barry, *op. cit.*, 145.

² Θωμάς Μαυρομούστακος, „Η Σημειολογία των αριθμών και των ωρών στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο“, докторска теза, Атински университет, 2006. (ΑΑΤ224/2014).

³ Augustine Casiday, *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 13.

рий до бащата на Евагрий е датирано в 359 г., когато Евагрий е бил на петнадесет години. Следователно образованието му е започнало, когато той е бил около седем или осем години – нещо, което е типично за епохата. Ако Евагрий е получил образованието си в Неокесария през 70-те години на IV в. и е бил свързан със св. Григорий Богослов, тогава е било само въпрос на време да се срещне със св. Василий Велики, който го е ръкоположил за дякон⁴.

Впоследствие Евагрий използва знанието, което е получил за да развие богословска система, която влияе върху цялата монашеска литература и духовността до днес. Той може би е най-добре образованият по философия монах от всички личности на ранното монашество. Въпреки това или точно поради това, той не се занимава пряко с философията в своите писания, а се съсредоточава върху придобиването на познанието за Бога чрез развитието на добродетелите. Освен това, очевидно е от понятията и терминологията, които използва, че е под влиянието на Ориген и кападокийските отци. Евагриевата система на монашеския живот се основава в традиционното разделение на философията в етика, физика и логика или съзерцание. Ориген също използва това разделение, което му служи като схема за библейската екзегеза. Въпреки че Евагрий също използва тази система за тълкуването на Свещ. Писание, основната му цел е да описва потози начин степените на моралния и интелектуалния възход на монаха. Тази система се представя в трилогията на Евагрий *Слово за деянието* (Λόγος Πρακτικός), *Гностик* (Γνωστικός) и *Гностически глави* (Κεφάλαια Γνωστικά). В допълнение на това той е писал коментари към различни книги на Свещ. Писание, където също могат да се намерят различни теми, свързани с етапите на духовния възход⁵.

Деянието е първият етап на монашеския живот, т.е. практичната страна на аскетизма (πρακτικός βίος/πρακτική), който се разбира като потушаване на злите помисли (λογισμοί) (чревоугодие, похот, алчност, печал, гняв, униние, тщеславие, горделивост). Целта на дея-

⁴ Ibid. 14-16.

⁵ Columba Stewart, „Evagrius Ponticus on Monastic Pedagogy.“ In *Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West (Festschrift for Bishop Kallistos of Diokleia)*, edited by Andrew Louth, Dimitri E. Conomos, Kallistos Ware, and John Behr, 241-271, Crestwood, N.Y.: St. Vladimir's Seminary Press, 2003, 253-254.

нието е човекът да се освободи от тези зли помисли и емоционалните изкривявания, които тези помисли предизвикват. Освобождението от помислите води до безстрастието (ἀπάθεια), което е идеалното състояние на човека не само според Евагрий, а и според Климент Александрийски и стоиците. Безстрастието има за последица истинската любов и също дава възможност на монаха да стъпва в етапа на съзерцанието.

Впоследствие човекът, който е постигнал безстрастието, може да научи уменията на гностика. Тази степен на духовното знание започва с естественото съзерцание (θεωρία φυσική). Според Евагрий съзерцанието и знанието са неразделни. Целта на тази степен е разбирането на причините-логосите (λόγοι) на Божиите творения, видимите и невидимите, и също Божиите действия относно присъдата и промислението; това разбиране води до познанието към Бога като Троица, крайната цел на човешкото съществуване¹. Всъщност тази последна степен може да се идентифицира с *богословието* (θεολογία), когато човек вижда сапфирената Божия светлина по времето на молитвата, която просветлява ума².

Както виждаме, Евагрий Понтийски разделя системата на духовния възход на три степени, а освен това основните му писания за тези степени са също три. Много интересно е, че той разделя човешката личност на три дяла, понеже използва платоническия модел. Факт е, че той е първият християнският писател, който използва това разделение като централна тема в богословието. Когато Евагрий пише за дяловете на душата, нарича ума (νοῦς) разумният дял (λογιστικόν μέρος) на душата. Умът има две основни задачи: естественото съзерцание, т.е. да разбира целите на сътворените същества и да ръководи неразумните сили на душата, които се намират в желателния (ἐπιθυμητικόν) и гневливия (θυμικόν) дял на душата. Когато неразумните дялове на душата, т.е. гневливият и желателният, биват ръководени от ума, могат да бъдат използвани, за да насърчават добродетелите. Обаче те са винаги уязвими от нападенията на бесовете,

¹ Ibid., 254.

² William Harmless and Raymond R. Fitzgerald, „The Sapphire Light of the Mind: The Skemmata of Evagrius Ponticus“, *Theological Studies* 62 (2001), 512-513; Columba Stewart, „Imageless Prayer and the Theological Vision of Evagrius Ponticus“, *Journal of Early Christian Studies* Vol. 9 (2001), 173-204.

от паметта и телесните страсти. Тогава желанието търси удоволствие и гневът се насочва към другите хора вместо към демоните. Даже за Евагрий гневът е много по-голям проблем отколкото погрешно насоченото желание¹.

Факт е, че Евагрий представя голяма част от своето учение в поредица от трилогии. Columba Stewart твърди, че съществува още една трилогия, писана след трилогията на основните Евагриеви писания, която се състои от *Словото за молитвата* (Λόγος περὶ προσευχῆς), *За различни зли помисли* (Περὶ διαφόρων πονηρῶν λογισμῶν) и *Размишления* (Σκέμματα). Според него тези творби се съсредочават повече върху по-сложни теми: ум като обиталище на Бога и сапфирената светлина на ума. Освен това тези теми обикновено не се споменават в първата трилогия на Евагрий, която е предназначена за начинаещите в духовния възход². Истина е, че това не изглежда толкова случайно, ако вземем предвид интерпретациите за числото три през Античността. Например Анатолий Лаодикийски пише, че *три* е първото нечетно число, което от някои се нарича съвършено, защото е първото число, което означава съвкупността и цялостността, т.е. началото, средата и края. Когато хората говорят за извънредни или чудни събития, те говорят за някого, който е по три пъти благословен или по три пъти щастлив³. Молитвите се извършват три пъти и триъгълниците се разделят на равностранны, равнобедрени и разностранни. Освен това съществуват три праволинейни ъгъла – остри, прави и тъпи. Относно добродетелите числото три има връзка с умереността, защото се определя като средното между излишъка и недостатъка⁴. Разбира се, Троицата е също много известно число в богословието.

Именно Плотин е този, който въвежда термина ипостас в речника на философите. Християнските писатели от III в. също използват този термин, но с особено значение, тъй като то им служи да изразят трите божествени лица, които в тайнството на Триединството са субстанциално различни. Точната латинска транскрипция на тази

¹ Columba Stewart, „Evagrius Ponticus and the Eight Generic Logismoi“, in: *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*, ed. Richard Newhauser,

² Julia S. Konstantinovskiy, *Evagrius Ponticus: The Making of a Gnostic*, London: Routledge, 2009, 25.

³ Такива думи се използват още в Гърция като τρισευλογημένος (три пъти благословен) и τρισευτυχισμένος (по три пъти щастлив).

⁴ Robin Waterfield trnsl, *The Theology of Arithmetic*, 51.

дума *substantia*. Гръцкият и латинският термин изразяват онова, което остава отвъд промените от всякакво естество. Трите ипостаси за Плотин са: Единното (Ἔν), Умът (Νοῦς) и Душата (Ψυχή)¹.

Безспорно най-сложната творба на Евагрий е *Гностически глави*. Сократ Схоластик споменава, че тя се разделя на шест глави и шест слова, като всяко слово съдържа сто глави. Разбира се, числата *шест* и *сто* имат символично значение. Според Ориген числото *сто* символизира пълнота и съвършенството, затова предполагаме, че не е случаен фактът, че *Слово за деянието* съдържа сто глави². Въпреки това, версията, с която разполагаме, има петстотин и четиридесет глави. Бабай Велики, несторианин богослов, който е писал коментар към *Гностическите глави*, твърди, че причината, по-която главите са разделени на сто, е притчата на Христос: "Посеяното пък на добра земя е онзи, който слуша словото и го разбира и който принася плод: един дава плод сто, друг шейсет, а друг трийсет" (Мат. 15:23). *Трийсет* символизира плодовете на телесните заповеди и познанието на сетивата по отношение на външното зрение на тялото и на телесния закон. *Шестдесет* е символът на духовния закон, изписан върху сърцето на човека чрез кръщението и вярата. Фактът, че липсват десетте глави от всеки сто, означава заключението на съвършеното знание, след като Светата Троица ще се разкрива на светите души според техния напредък и тяхната чистота, постигната чрез аскетизъм вече в този живот³.

Освен Бабай Велики, Дионисий Бар-Салиби, епископ на Сирияковитската църква, който е писал коментар към *Гностическите глави* през XII в., твърди, че знанието, което имаме сега, е непълно и не може да се сравни със знанието, което ще получим (срв. 1 Кор. 13:12 "Сега виждаме смътно като през огледало, а тогава – лице с лице; сега зная донейде, а тогава ще позная, както и бидох познат") и точно поради тази причина Евагрий отнема десетте глави от всяко слово, понеже числото десет е символът на съвършенството на божеството

¹ Вж. Жан Брюн, *Неоплатонизмът*, прев. М. Йончев, София: Одри, 2002, 42-44.

² Ὁριγένης, *In Genesim Homiliae* (PG 12, 171B): Centenarius autem numerus, plenus in omnibus et perfectus ostenditur.

³ Euagrius Ponticus, прев. W. Frankenberg, *Abhandlungen Der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen Philologisch-Historische Klasse B. XIII Nr. 2*, Berlin:-Weidmannsche Buchhandlung, 1912, 25-27.

на Христос, чието име започва с еврейската буква йод (י) – десетата буква на еврейската азбука. Още повече, главите на шестте слова са 540, шест по деведесет са 540. Числото *пет* символизира сетивата, а числото *четири*, четирите елемента. Допълнително, числото 100, когато се умножава пет пъти, е 500, т.е. символът на духовното знание, и когато 10 се умножава по четири пъти е 40. Това означава, че чрез духовното познание на петте сетива на душата изоставяме съзерцанието на този свят, който се състои от четири елемента напредваме към бъдещето съзерцание¹. Още друг ценен пример за символиката на числата в творчеството на Евагрий е произведението му *Към монасите* (Πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις ἢ συνουβίαις μοναχοῦς). То съдържа 137 глави, посветени в монашеския живот и написани по два стиха, имитиращи притчите на Стария Завет. Насочени са вероятно към монашеската общност в Йерусалим, която е свързана със св. Мелания Римлянка и Руфин Аквилейски. Евагрий обсъжда въпроси, основополагащи за монашеския живот, така че материалът на това произведение прилича на монашеско правило. Jeremy Driscoll разглежда подробно структурата на това произведение и демонстрира как разделението на главите разгръща смисъла на цялата творба. Несъмнено структурата съответства по същество на Евагриевата система за духовния възход, която започва с придобиването на добродетелите в деятелния живот и борбата срещу злите помисли, докато човекът постигне безстрашие и навлезе в живота на познанието (γνώσις), достигайки с Божията помощ до съзерцанието на Светата Троица. Първата част от гл. 3 до 106 обсъжда теми, които са свързани с действието, а от гл. 107-136 се разглежда животът на гностика. Разбира се, това разделение не е абсолютно, понеже през целия трактат, както и в другите му произведения Евагрий обяснява тясната връзка между двете степени на духовния възход².

3. Символика на числата в Словото за молитвата³

Преди всичко най-интересният пример на символиката на

¹ Antoine Guillaumont, *Les «Képhalaia gnostica» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origénisme chez les Grecs et chez les Syriens* (Paris: Editions du Seuil, 1963, 20-21).

² Jeremy Driscoll, *Evagrius Ponticus: Ad Monachos*, The Newman Press: NY, 2003.

³ Тази глава се основава в работата на Christoph Joest, „Die arithmetische Feinstruktur im Traktat De Oratione des Evagrius Pontikos“, *Vigiliae Christianae* 72 (2018), 25.

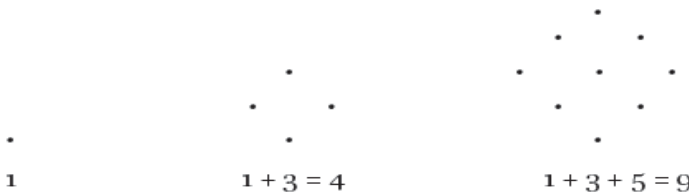
числата в творбите на Евагрий Понтийски се намира в творбата му *Словото за молитвата* (Λόγος περί προσευχῆς). В предисловието на тази творба, посветено на читателя, Евагрий обяснява значението на числото 153, понеже *Слово за молитва* се разделя точно на 153 глави:

"Бях трескав от възпалението на страстите, когато ме съживи, както обикновено правиш с лечебното докосване на твоите благочестиви писма, утешавайки моя ум, който мъчи се в най-срамните неща, и по този начин ти си подражавал на нашия велик учител и наставник Макарий. И това не е изненадващо: понеже твоят дял бяха белязаните като на благословен Иаков: ти добре си слугувал за Рахил, и си получил Лия, сега търсиш копнежната, като си изпълнил годишната седмица (Бит. 29:15-30). Понеже не бих отказал, че цяла нощ се мъчих и нищо не улових; но по твоята дума хвърлих мрежата и улових множество риба (Лука 5:5-6); не мисля, че са големи, но те са сто петдесет и три (Йоан 21:12) и ги изпратих в кошница на любовта в равностоен брой глави и по-този начин изпълних твоя заповед. Възхищавам се от теб и ревнувам поради отличното ти намерение като обичаш тези глави за молитвата. Обичаш тези текстове, не защото са писани в хартия чрез мастилото, а защото са установени от любовта и незлопаметността. Тъй като всички са двойни, едно спроти друго (Пр. Иисус син Сир. 42:25) според мъдрия Иисус, приеми тези глави по буквата и по духа. Разбери, че умът предшества всяка буква; тъй като без ума не може да съществува буквата. По същият начин на молитвата начинът е двоен: единият е деятелен, другият е съзерцателен. Същото е и с числата, обикновеното е количеството, докато означавашото е качеството. Затова, разделяйки *Словото за молитвата* на 153 глави, изпратихме на теб евангелска храна, за да се насладиш в символичното число заедно с тръгълната и шестоъгълната схема, където първата показва благочестивото знание на Троицата, а другата посочва параметрите на реда на вселената. Обаче числото 100 е квадратно, докато 53 е триъгълно и сферично, тъй като 28 е триъгълно, а 25 е сферично (защото пет пъти по пет е 25). Тоест така имаш една квадратна схема, не само поради тетраксиса на добродетелите, а и заради мъдрото знание на времето, което прилича на числото 25, и това поради сферичния характер на времената. Седмица след седмица, месец след месец се движи, година след година времето заминава, сезон след сезон, както виждаме движението на слънцето и луната, пролетта и лятото и всичко останало. Триъгълното число може да означава за теб знанието на Св. Троица. Иначе, ако чрез множеството на числата придобиваш 103, което е триъгълник, добавя да мислиш практиката, естественото съзерцание и богословието или също – за вярата, надеждата и любовта (1 Кор. 13:13); златото, среброто и скъпоценни камъни (1 Кор. 3:12)" (прев. мой).

Безспорно това, което изглежда странно за нас, е как едно число може да бъде сферично или триъгълно. Всъщност това се основава върху числовата символика, която е била широко разпространена в Античността и Средновековието. Триъгълните числа възникват, когато непрестанно биват добавени последователно всички числа¹:

Ако продължим и по същия начин, това, което се получава, е $1+2+3+4+5+6+7=28$. Ако достигнем до 17, това, което се получава, е 153, т.е. и двете са, както споменава Евагрий, триъгълни числа. Добавянето на всяко второ число води до квадратните числа²:

Ако се пропускат две числа при добавянето, това, което се получава, са петоъгълни числа ($1+4=5+7=12$ и т.н.). Ако се добави само всяко четвърто число, това, което се получава, са шестоъгълни числа ($1+5=6+9=15$ и т.н.) и ако се продължи до 33, тогава се получава отново 153. Следователно, това е шестоъгълникът. Числото 153 може да се разбере и като 100 (квадратно число), а същевременно и сферично ($10 \times 10 = 100$) + 28 (триъгълно число) + 25 (квадратно = 5×5).

Въпросът, който поставя Christoph Joest, е правилен. Дали в *Словото за молитвата* съществува една вътрешна структура, свързана с тези числови поредици. За да разберем това, трябва да изследваме дали поредиците, които са свързани с триъгълните числа, образуват поредица, която е свързана тематично; същото може да се прави и за квадратни, петоъгълни до седмоъгълните.

¹ Схемите са взети от Christoph Joest, „Die arithmetische Feinstruktur im Traktat De Oratione des Evagrius Pontikos“, *Vigiliae Christianae* 72 (2018), 25.

² Ibid., 25.

Схемите на числата

Триъгълни числа

$$\begin{aligned}
 1 + 2 &= 3 \\
 + 3 &= 6 \\
 + 4 &= 10 \\
 + 5 &= 15 \\
 + 6 &= 21 \\
 + 7 &= 28 \\
 + 8 &= 36 \\
 + 9 &= 45 \\
 + 10 &= 55 \\
 + 11 &= 66 \\
 + 12 &= 78 \\
 + 13 &= 91 \\
 + 14 &= 105 \\
 + 15 &= 120 \\
 + 16 &= 136 \\
 + 17 &= 153
 \end{aligned}$$

Квадратни или сферични числа

$$\begin{aligned}
 1 + 3 &= 4 = 2^2 \\
 + 5 &= 9 = 3^2 \\
 + 7 &= 16 = 4^2 \\
 + 9 &= 25 = 5^2 \\
 + 11 &= 36 = 6^2 \\
 + 13 &= 49 = 7^2 \\
 + 15 &= 64 = 8^2 \\
 + 17 &= 81 = 9^2 \\
 + 19 &= 100 = 10^2 \\
 + 21 &= 121 = 11^2 \\
 + 23 &= 144 = 12^2
 \end{aligned}$$

Петоъгълни числа

$$\begin{aligned}
 1 + 4 &= 5 \\
 + 7 &= 12 \\
 + 10 &= 22 \\
 + 13 &= 35 \\
 + 16 &= 51 \\
 + 19 &= 70 \\
 + 22 &= 92 \\
 + 25 &= 117 \\
 + 28 &= 145
 \end{aligned}$$

Шестоъгълни числа

$$\begin{aligned}
 1 + 5 &= 6 \\
 + 9 &= 15 \\
 + 13 &= 28 \\
 + 17 &= 45 \\
 + 21 &= 66 \\
 + 25 &= 91 \\
 + 29 &= 120 \\
 + 33 &= 153
 \end{aligned}$$

Седмоъгълни числа

$$\begin{aligned}
 1 + 6 &= 7 \\
 + 11 &= 18 \\
 + 16 &= 34 \\
 + 21 &= 55 \\
 + 26 &= 81 \\
 + 31 &= 112 \\
 + 36 &= 148
 \end{aligned}$$

Главитe с триъгълните числа¹

1. Ако някой желае да приготви ароматен тамян, той трябва да смеси чист ливан, стракта, оних, миризлив халван по равно според закона (Изх. 30:34); това обозначава тетрадата на добродетелите; ако са изпълнени и равни, тогава няма умът да бъде предаден (всички числа).

3. Молитвата е разговорът на ума с Бога; тогава в какво състояние трябва да се намира умът, за да може да се протегне безвъзвратно към Господаря си и да говори с Него без никой посредник?

6. Използвай сълзите за постигането на всяка молба, защото много се радва твоят Господар, приемайки молитва със сълзи.

10. Когато гледат бесовете, че желаеш истински да се молиш, тогава внушават представи на дела, които са привидно нужни и за кратко време предизвикват спомена за тези неща и преместват ума, за да ги търси, и като този, не ги намери, прекалено се натъжава. По време на молитвата припомнят му тези дела, които е търсил и запомнил, за да стане умът хлабав относно познанието и да загуби плодородната молитва.

15. Молитвата е опора на радостта и на благодарността.

21. Остави дара си там пред жертвеника и иди първом се помири с брата си (Мат. 5:24) и после ще можеш да се молиш спокойно. Понеже злопамятността затъмнява ръководещото начало на ума, на този, който се моли, и също затъмнява и молитвите му.

28. Не се моли само с външни жестове, а вместо това насочи твоя ум към усещане на духовната молитва с дълбоко страхопочи-

¹ Главите следват поредицата на Patrologia Graeca, защото липсва критично издание на текста.

тание.

36. Ако копнееш да се молиш, отречи се от всичко, за да наследиш всичко (също квадратна).

45. Когато се молиш, паметта ти носи разни появявания от миналото или образи на новите грижи, или лицето на някого, който те е натъжил.

55. Този, на когото му е дадено да постигне безстрастието, не означава, че се моли и истински; възможно е да има дребни мисли и да се разсейва в разказите им и да се намира далече от Бога (също седмоъгълна).

66. Не давай никаква форма в Божественото като се молиш, нито да разрешиш да се отпечата някаква форма в ума ти, а като нематериален към нематериалното да постъпиш и ще разбереш.

78. Когато мислиш, че вече не ти трябва сълзи по време на молитвата ти поради греховете, помисли колко далече си от Бога, като дължиш да си до Него завинаги и по-пламенно ще плачеш.

91. Ако се грижиш за молитвата, подготви се за нападенията на бесовете и търпи решително ударите им. Ще те нападат като диви зверове и ще измъчват тялото ти.

105. Остави телесните ти нужди по времето на молитвата в случай, че ухапването от бълха, или въшка, или козел, или муха те накара да изгубиш огромната полза на молитвата.

120. Блажен е умът, който по време на молитвата е придобил съвършено безчувствие.

136. Не мисли, че си придобил добродетел, докато не си готов да пролееш кръвта си в борбата за нея, даже до смъртта трябва да се съпротивляваш срещу греха безупречно и войнствено според божествения Апостол (Евр. 12:4).

153. Когато си изправен за молитва и това надминава всяка друга радост, тогава наистина си намерил молитвата.

Главите с квадратни и сферични числа

4. Ако Моисей е бил препятстван да приближи до изгарящата къпина, докато си събуе обувката от нозете, как можеш да искаш да видиш Този, Който е над всяко възприятие и понятие и да Му станеш събеседник, като не се лишаваш всеки страстен помисъл?

9. Стой с търпение срещу болките и се моли стремително (с до-

бър тонус), и отвърщай се от грижи и егоистични мисли (безпокоят те и те вълнуват), за да отслабваш напрежението.

16. Молитвата е противоотрова срещу печалта и униението.

25. Виж, когато опитваш да излекуваш някого друго, ти стани неизлечим, и по-този начин се откъсни от молитвата.

49. Цялата война между нас и нечистите бесове не се отнася до нищо друго освен до духовната молитва, понеже тя е много враждебна и натоварваща за тях, докато за нас е спасителна и много успокояваща.

64. Никой, който обича истинската молитва и се гневи или е злопаметен, не може да е нещо друго освен луд; същото е като някой, който иска да има добро зрение и да изважда очите си.

81. Знай, че светите ангели ни подтикват да се молим и ни подкрепят, като се радват и се молят за нас. Но ако сме небрежни и приемаме враждебни мисли, тогава ги предизвикваме, тъй като те се борят с нас; ние не искаме да се молим Богу дори и за нас самите, а като презираме службата към нашия Господ и Бог, биваме изоставени на нечистите бесове (също седмогълна).

100. Ако, като се молиш, стоиш пред Бога Вседържителя, твореца и промислителя на всичко, защо стоиш така неразумно пред Него, като не зачиташ ненадминатия страх за Него и се страхуваш от комари и бръмбари? Не си чул какво е казано: "бой се от Господа, твоя Бог" (Второз. 6:13), от Когото по отношение на всичко се страхуваш и трепери ти пред лицето на силата Му.

121. Блажен е монах, който мисли за себе си като измет на всички.

144. Разумен мъж е този, който преди съвършеното покаяние не спира да помни със скръбта греховете си и вечния огън, който е заплащането за тези грехове.

Главите с петогълни числа

5. Преди всичко, моли се, за да получиш сълзи, за да можеш да потушиш чрез риданието дивотията в душата ти, и изповядвайки Господу твоите престъпления (Пс. 31:5), ще получиш прошка от Него.

12. Когато изпаднеш в изкушение или противоречие, или те вълнува и подтиква гневът, ти, за да се защитиш от противниците, или изохкваш в безсмислени викове, запомни молитвата и съда, кой-

то следва и незабавно ще утихне в тебе непокорното вълнение.

22. Тези, които натрупват скръб и злопаметност в себе си, и мислят, че се молят, същите са като хора, които вземат вода и я наливат в пробита делва.

35. Молитва е възходът на ума към Бога.

51. Ние търсим добродетелите заради логосите на създадените неща, и тези ги търсим заради същностния Логос; и Този се появява в състоянието на молитвата.

70. Няма да можеш да се молиш чисто, ако си вплетен в материални дела и се тресеш от постоянни грижи, молитвата е да оставиш настрана мислите си.

92. Подготви себе си като опитен състезател, дори ако внезапно видиш някакво видение, не се разстройвай. Дори меч да видиш, изтеглен срещу теб, или светлина, минаваща пред очите ти, не се вълнувай; дори и да видиш някаква отвратителна, кървава форма, не изоставяй душата си да припадне. Но дръж се твърдо, изповядай добротата изповедание (1 Тим. 6:12) и по-лесно ще виждаш враговете ти.

117. Аз ще кажа моето, това, което съм казал и на по-младите: блажен е умът, който по-време на молитвата е придобил съвършена безформеност.

145. Човекът, който е запленил в грехове и ядове, и въпреки това се осмелява да се стреми безсрамно към познанието на божествените дела или да се занимава с нематериалната молитва, този трябва да поеме апостолското наказание, тъй като не е без опасност да се моли с гола и непокрита глава. Затова, казва, трябва да има на главата си знак заради ангелите (1 Кор. 11:10) – да е облечена с подходящия срам и смирение.

Главите със седмогълни числа

7. Дори и да плачеш с реки от сълзи по време на своята молитва, не се гордей, че си сякаш във по-висше ниво от другите поради това, че твоята молитва получи такава помощ, за да можеш ревностно да изповядваш греховете си и да умилостивиш своя Господ със сълзи. За да не превърнеш в страст това, което е противоотрова на страстите, за да не разгневиш Този, Който ти е дал благодатта.

18. Ако искаш да се молиш похвално, отричай от себе си винаги и дари, ако пострадаш всяко страдание, философствай заради мо-

литвата.

34. Не се притеснявай, ако не получиш веднага отговор от Бога за твоята молба; той желае да те облагодетелства, за да продължиш постоянно да се молиш. Защото какво е по-висше от това, т.е. да се наслаждаваш на разговор с Бога и да се разсейваш с разговорни отношения с Него?

112. На някого друг Божи приятел, който е обръщал внимание на молитвата, като е вървял из пустинията, двама ангели се появили, и го поставили в средата и продължили да вървят с него заедно, но той изобщо не им обръщал внимание, за да не загуби това, което е още по-добро. Понеже той си е спомнил апостолското изказване ни ангели, ни власти, нито сили ще могат да ни отлъчат от любовта Христова (Рим. 8:38-39)

148. Не се радвай на думи или на слава, защото иначе не зад гърба ти, а пред лицето ти ще те оклеветяват демоните; и ти просто ще бъдеш тяхната играчка по време на молитвата, защото се подвеждаш и се съблазняваш с чудновати помисли.

Според Christoph Joest, въпреки че Евагрий в предисловието си споменава, че триъгълното число е символът на Троицата или квадратното число се отнася към добродетелите, точно това предисловие е свързано повече с тълкуването на числото 153. Поредиците на главите, които се съчетават от триъгълни, квадратни, петоъгълни и седмоъгълни числа следват различна тематична линия, обаче всяка от тях има своята структура. *Слово за молитва* се отнася до гностика (в Евагриевия смисъл на думата), който в базата на деятелния живот може да продължи духовния си възход¹.

Главите с триъгълни числа

Всички числа започват от първата глава, т.е. имат обща начална точка, но завършват в различни места (триъгълните в 153, квадратните в 144, петоъгълните в 145, седмоъгълните в 148.) Първата глава се отнася до правилното съчетаване на добродетелите, свързвани с деянието; тя потвърждава, че умът няма да бъде предаден (οὐ πρδοθησεται ὁ νοῦς). В третата глава намираме ключовата дума за състоянието (κατάστασις), което се отнася до състоянието на ума и

¹ Ibid., 33.

според Christoph Joest чрез тази глава следват различни състояния на ума, положителни и отрицателни. Шестата глава се занимава със сълзите и приемането на молитвата със съкрушение. Десетата глава предупреждава относно лъжливата скръб и опасността да се загуби молитвата поради внушенията на бесовете. Петнадесетата глава представя молитвата като опората и радостта на благодарността, т.е. тя е също положителна в сравнение с десетата, която се отнася до сълзите. От друга страна, двадесет и първа глава е пак отрицателна, понеже се отнася до злопамятността, затъмняваща ръководещото начало на ума. Двадесет и осма глава обръща човека от външното към вътрешното, от молитвата, която се извършва чрез външни жестове, към духовната молитва, и се явява като подготовка на тридесет и шеста глава.

Глава 36-та, която е едновременно триъгълна и квадратна, представя повратна точка на тази числова поредица. Дотук Евагрий се обръща към гностика, а сега се обръща към този, който иска да продължи духовния възход към състоянието на богословието. Защото досега главите разглеждат пороците и доброделите, гнева и обезкуражаването. По-нататък представят повече пороците на духа, горделивостта и високомерието. В центъра на всичко се намира чистата духовна молитва, която трябва да е свободна от всякаква форма. Главата 45-та предупреждава за опасностите на паметта, която може да влияе на ума по време на молитвата и да го разсейва. В гл. 55-та има още едно предупреждение, че безстрастието не предполага извършването на истинската молитва, даже и тогава може молецият се да се разсейва от различни дребни мисли. От друга страна, гл. 66-та показва изрично, че човекът, ако иска да насочи ума си към Бога, трябва да се освободи от материята, защото само нематериалното може да приближи нематериалното. Глава 78-ма показва, че когато човекът спира да плаче, това не е знак за продължаването на възхода, а указание, че човекът е още далече от Бога. Глава 91-ва предупреждава човека, че трябва да е подготвен за физическите нападения на бесовете, ако иска да постигне чистата молитва. Глава 105-та показва, че помислите, ще продължат да разсейват този, който се моли.

Глава 120-та е още една повратна точка. При тази глава се похваля умът, който вече се намира на върха на възхода, освободен от всички помисли и сетивни нужди, които могат да му пречат, както видяхме в гл. 105-та. Глава 120-та съответства на 66-та, споменаваща

за безформеността на ума по време на чистата молитва, т.е. според Евагрий Понтийски умът трябва да е празен от всякакви представи, помисли, идеи, образи и форми, за да може да се моли истински, чисто и духовно. Но точно след тази глава се намира едно рязко изказване в гл. 136-та, която предупреждава, че молещият се трябва да е готов за мъченичеството даже и за смъртта. Глава 153-та споменава, че само когато молитвата надминава всяка друга радост, тогава човекът се намира в този превъзходен момент, при който всичко за него е молитва и разговор с Бога. Всъщност тази глава съответства с 36-та, която насърчава човека да се отрече от всяка радост. Това означава, че според Евагрий, за да се постигне единствената радост, единственото истинско блаженство в живота, трябва човекът да се отрече от всичко останало, което досега е смятал като радост.

Главите с квадратни числа

От гл. 1-ва прехождаме към гл. 4-та, където събуването на обувките символизира преодоляването на страстите, което е подготовка към чистата молитва. От гл. 9-та започват предупреждения: молещият се трябва да се откаже от егоистичните помисли, да използва молитвата като противоотрова срещу унието (гл. 16-та), да съсредоточава повече в себе си относно молитвата (гл. 25-та), и във върховната цел за постигането на духовната молитва, която се идентифицира с отрицанието на всичко останало. Следователно, човекът, който иска да се моли чисто трябва да преодолее всички притеснения, печали, обезсърчения, т.е., това състояние на болестта, което разсейва човека от върховната му цел – общението с Бога.

Глава 36-та, която принадлежи и на триъгълните числа, също е повратна точка. Човекът е преодолел собствените си страсти, тогава започва борбата срещу бесовете, които искат да го откъсват от молитвата, защото тя е враждебна за тях (гл. 49-та) Поради това човекът, ако се гневи, не може да се моли истински. Знаем, че според Евагрий гневът и яросстта са основни характеристики на бесовете и всеки, който се предава в тях вместо да има връзка с Бога, подражава на бесовете. В гл. 81-ва се представят силите, които са противоположни на бесовете, т.е. ангелите, които помагат на човека през времето на духовния възход. Въпреки това, ако човекът е небрежен към молитвата, тогава може да бъде изоставен в силите на бесовете.

За това трябва да се страхува от Бога повече от всичко, а не от тварите. Следователно, молецият се трябва да преодолее гнева, негодуванието, небрежността и страха от тварите.

В гл. 121-ма ние сме пред още едно блаженство. Този, който се мисли за най-мръсния в земята, най-долния от всички, е същият, който наистина е блажен (срв. Мат. 20:25-28). А Иисус, като ги повика, рече: знаете, че князете на народите господаруват над тях, и велможите властвуват върху им, между вас обаче няма да бъде тъй; но който иска между вас да бъде големец, нека ви бъде слуга; и който иска между вас да бъде пръв, нека ви бъде раб, както Син Човеческий не дойде, за да Му служат, но да послужи и даде душата Си откуп за мнозина.

Последната глава (144-та) на квадратните числа продължава със същата тема – човекът, който е смирен и мисли само за греховете си, той може да постигне чистата молитва, непрекъснатият спомен за извършените грехове се представя за защита срещу самонадеяността.

Главите с петъгълни числа

Сега се отправяме от гл. 1-ва към 5-та, където става дума за дивачеството, което съществува в душата на човека. В гл. 12-та това дивачество се идентифицира с гнева, раздразнителните мисли и яростта, които могат да бъдат преодолені само чрез припомняне на Божия Съд. Ако човекът не може да преодолее гнева, тогава отива към скръбта и злопаметността, и каквото и да прави, напразно се стреми и не може да продължи духовния възход.

Глава 35-та е още една повратна точка, където молитвата се идентифицира с възхода на ума към Бога. В гл. 51-ва се описва накратко преходът от съзерцателното познание (γνώσις θεωρητική) към богословското познание (γνώσις θεολογική). Опасностите, които застрашават този преход се описват в другите две глави. В гл. 70-та се отбелязва, че този, който се стреми към чистата молитва, трябва да се освободи от грижите на света и материалните дела, а в гл. 92-ра се споменават страшни видения, които може някой да види в духовната борба точно поради тази причина трябва да е готов за всичко, като истински състезател. В гл. 117-та Евагрий Понтийски повтаря, че безформеността по време на молитва е най-блажено нещо за ума. Докато в гл. 145-та се подчертават трайните заплахи и предизвика-

телства, които могат да застрашават молещия се, който винаги трябва да е бдителен, за да не получи апостолското наказание.

Главите със седмоъгълни числа

Поредица на главите със седмоъгълните числа подчертава правилния начин на молитвата. В гл. 7-та се отбелязва нужда за съзнанието на греховността, този, който се моли, никога не трябва да се гордее. В гл. 18 пътят към чистата молитва се идентифицира с абсолютното отричане от егоизма и личните грижи.

След това гл. 34 гл. е още една повратна точка: правилната молитва не се състои от очакването на отговори от Бога и от осъществяването на човешките и ежедневни нужди и искания, а се състои във връзката и общението с Бога. Всъщност, това е целта на молитвата, истинският разговор с Твореца. Впоследствие, появяват се две глави, които принадлежат и към други поредици – гл. 55 (триъгълна) и гл. 81, (квадратна). Първото изречение на гл. 55 се отнася до поредица на седмоъгълните числа (т.е. Този, на Когото му е дано да постигне безстрастието, не означава, че се моли и истински).

В гл. 112 се представя пример, за да се покаже значението на молитвата. Всъщност, това е една кратка история за един монах, който е толкова съсредоточен в молитвата, че не обръща внимание на ангелите, които го съпровождат. От друга страна, гл. 148-ма отново предупреждава, че съществуват и други предизвикателства, т.е. гордостта. Молещият се никога не трябва да се похвали или да обръща внимание на онези, които го хвалят, защото по този начин ще падне във високоморие и ще стане уязвим към нападенията от бесовете.

Заключителни коментари

След гл. 1 следват глави, които обозначават определена тематична линия: гл. 3, гл. 4, гл. 5 или гл. 7 за триъгълните числа, квадратните, петоъгълните и седмоъгълните съответно. Според Christoph Joest първата тематична линия се отнася до състоянието на ума, втората се отнася до преодоляването на страстите и разните помисли, третата се занимава с проблема на гнева и злопаметността и последната разглежда темата на чистата молитва¹.

¹ Ibid., 36-37.

Обикновено повратните точки се достигат след около три или четири глави: гл. 36 (триъгълни и квадратни числа), 35 гл. (петоъгълни числа), 34 гл. (седмоъгълни числа). От 36 гл. до 34 гл. се образува една тематична тройка:

36. Ако копнееш да се молиш, отречи се от всичко, за да наследиш всичко

35. Молитва е възходът на ума към Бога.

34. Не се притеснявай, ако не получиш веднага отговор от Бога на твоята молба; Той желае да те облагодетелства, за да продължиш постоянно да се молиш. Защото какво е по-висше от това, т.е. да се наслаждаваш на разговора с Бога и да се потапяш в разговорни отношения с Него?

Всъщност, ако тези глави се четат според реда им в трактата на Евагрий, тогава изглеждат малко нередни. От друга страна, ако се четат по реда на появата им според числовата поредица, те трябва да се четат от 36 гл. до 34 гл. и по този начин се появява целесъобразният им ред.

Тези повратни точки винаги са последвани от глави, които означават някакво предупреждение. Например:

45. Когато се молиш, паметта ти носи разни появявания от миналото или образи на новите грижи, или лицето на някого, който те е натъжил.

49. Цялата война между нас и нечистите бесове не се отнася до нищо друго освен до духовната молитва, понеже тя е много враждебна и наговарваща за тях, докато за нас тя е спасителна и много успокояваща.

51. Ние търсим добродетелите заради логосите на създадените, и тези поради съществения Логос; и Той се появява в състояние на молитва.

55. Този, на когото му е дадено да постигне безстрастие, не означава, че се моли истински; възможно е да има дребни мисли и да се разсейва в разказите им и да се намира далеч от Бога.

Също тези глави се появяват в смислен ред. Гл. 45 обръща внимание на разсейването от молитвата, което връща моления човек към миналото. Следващата глава споменава бесовете, които искат да откъсват човека от молитвата и се борят срещу него. След това в 51 гл. разглежда пътя на гностика, който от логосите на създадените

неща ще се съедини със същественния Логос. Докато гл. 55-та предупреждава човека, който е достигнал безстрастието, защото всеки е уязвим от разсейването на паметта и нападенията на бесовете. Накратко, тези четири глави съдържат едно малко учение за молитвата, което засяга всички важни страни на учението на Евагрий относно нея.

След тези глави следват допълнителни напомнания и предупреждения, водещи до връхната точка на цялото слово, което като цяло (освен поредицата на седмогълните числа) се характеризира от изключителна сбитост и краткост:

120. Блажен е умът, който по време на молитвата е придобил съвършено безстрастие.

121. Блажен е монах, който мисли за себе си като за измет на всички.

117. Аз ще кажа моето – това, което съм казал и на по-младите; блажен е умът, който по-време на молитвата е придобил съвършена безформеност.

112. На някой друг приятел на Бога, който е обръщал внимание на молитвата, като е вървял в пустинята, двама ангели са се появили, и са го поставили към средата и са продължили да вървят с него заедно, но той изобщо не им обръщал внимание, за да не загуби това, което е още по-добро. Понеже си е спомнил апостолското изказване: ни ангели, ни власти, нито сили, ще могат да ни отлъчат от любовта Христова (Рим. 8:38-39).

Тази поредица от глави трябва да се чете, както се появява в словото. Гл. 112-та не е блаженство, но се свързва с изказването от Рим. 8:38. Гл. 117-та инициира поредицата на блаженствата, която се продължава до гл. 123-та. Уводното изречение от 117 гл., „Аз ще кажа моето, това, което съм казал и на по-младите“, се отнася до 66 гл. и по този начин се явява връхна точка на словото. Това, което следва, е заключение с предупреждения, показващи, че в момента човек е достигнал върха на молитвеното състояние, точно в този момент трябва да прояви изключителна бдителност:

153. Когато си изправен за молитва и това надминава всяка друга радост, тогава наистина си намерил молитвата.

144. Разумен мъж е този, който преди съвършеното покаяние не спира да помни със скръб греховете си и вечния огън, който е

разплащане за тях.

145. Човекът, който е пленен от грехове и ядове и въпреки това, се осмелява да се стреми безсрамно към познание на божествените дела или да се занимава с нематериалната молитва, трябва да поеме апостолското наказание, тъй като не е безопасно да се моли с гола и непокрита глава. Затова, казва, трябва да има на главата си знак заради ангелите (1 Кор. 11:10) – да е облечена с подходящия срам и смирение.

148. Не се радвай на думи или слава, защото иначе не зад гърба ти, а пред лицето ти ще те оклеветяват демоните; и просто ще бъдеш тяхна играчка по време на молитва, защото се подвеждаш и се съблазняваш с чудновати помисли.

Когато тези глави се четат в техния числов ред, тогава се появява смислеността на заключението на словото, което е предупредителна реч на целия трактат. Тъй като гл. 36 в триъгълната поредица е повратна точка от гностика (γνωστικός) към богослова (θεολόγος) и 51 гл. в петогълната поредица различава природното съзерцание (φυσική θεωρία) от богословието (θεολογία), това означава, че цялата структура може да се определи по-следващия начин: *първата четвърт на словото*, която съдържа 34, 35 и 36 гл., представя изкушенията и пороците в пътя на деянието – там, където човекът се насочва към природното съзерцание (θεωρία φυσική). Главите от двете върховни точки до глави 120-та, 121-та, 117-та и 112-та са посветени на изкушенията на гностика, който се стреми към богословието (θεολογία). А пък последните глави предупреждават богослова за изкушенията, характерни за постигнатото от него състояние.

Особено ясно указание за тази структура са главите с квадратните числа, които споменават – от гл. 4-та до гл. 36-та – че молещият трябва да се отстрани от страстните помисли, а от гл. 49-та и нататък – да не стане отново пленен в тях. Евагрий предполага, че монахът успешно е достигнал всичко, което се описва в гл. 36-та, сега трябва да внимава, да не би страстите да се издигнат отново. Като цяло разделението на *Слово за молитвата* според числата се оказва доста строго. Все пак, това разделение не обхваща цялото слово, повече от половината от главите липсват. Също така, може да се отбележи, че поредиците, които като нишки са вплетени в словото, донякъде изчезват към края. Преди всичко това става ясно през втората вър-

ховна точка, когато блаженствата от гл. 113-та до 123-та се разкъсват. Поради това е необходимо цялото слово да се чете в своя си ред. Разбира се, Евагрий Понтийски е имал предвид точно това. Разделението на главите според триъгълните, квадратните и другите числови поредици, които се споменават във въведението, не трябва да заменя реда на словото или да изключи някои от главите. По-скоро става въпрос за следване на скрита структура, която има връзка с учението на духовния възход.

3. Смисълът на числото 153 и заключение

Числото 153 в стиха 21:11 от Евангелието според св. ев. Йоан е това, което предизвиква най-голям интерес на повечето тълкуватели поради трудността на неговото обяснение. И до днес се предлагат нови негови интерпретации¹. Блажени Августин наблюдава, че числото 153 е сумата от 1 до 17, както и че е резултатът на $50 \times 3 + 3$; числото 50 принадлежи на Църквата, защото тя се състои от три различни рода хора, юдеи, езичници и плътски християни, или може също да се свързва с тайнството на Светата Троица, затова то е 150, понеже $3 \times 50 = 150$. Ако към 150 се добави 3, тогава то символизира кръщение на всички хора в името на Отца и Сина и Светаго Духа (Мат. 28:19)². Според св. Григорий Велики $153 = (10 + 7) \times 3 \times 3$, понеже това число се появява като резултат на три символични числа (10, 7 и 3). Числото 17 произхожда от числото 10, което представя десетте заповеди и числото 7, което символизира Новия Завет и представя седемте дарби на Светия Дух³. Евагрий предлага собствено тълкуване за числото, което служи в структурата на *Словото за молитвата*. Очевидно светите отци и църковните писатели използват числовата символика във връзка с богословието, а не независимо от богословското учение. Това означава, че числовата символика служи на богословието, а не обратното. Тя е средство за обогатяване на всяко богословско учение, за да се украси структурата на произведенията и да им се придаде

¹ Richard Bauckham. „The 153 Fish and the Unity of the Fourth Gospel“, *Neotestamentica* Vol. 36, No. ½, Word, Sacrament and Community Festschrift for Professor J. N. Suggit (2002), 77-88.

² S. Aurelius Augustinus Hipponensis Episcopi, *De Diversis Quaestionibus LXXXIII*, LVI De centum quinquaginta tribus piscibus, PL 40, 39-42

³ Θωμάς Μαυρομούστακος, *Η Σημειολογία*, 445.

символически смисъл. Несъмнено сърцето на математиката е нейната елегантност, начинът, по което всичко съвпада. Явно философите и богословите на Късната античност, а и преди това са били запознати с този факт. Днес, за съжаление, красотата на числата убягва на много хора, които са изплашени от трудността на числата. Не е било обаче така за великите отци, които със сигурност, са знаели да ценят и да използват всяка наука, за да прославят Бога.